

RÁCZ JÁNOS

SZOMSZÉDAINK HELYNEVEI III.

KÖZVETLEN SZOMSZÉDOK

A földrajzi névanyag a néphagyománynak, a hagyományos kultúrának olyan szerves eleme, mint például a népdal, a népviselet, a gazdálkodási rend vagy a tánc, legfeljebb a megjelenési formája tér el ezekétől. A mai földrajzi nevek egy részét a középkorig vissza tudjuk követni. Különösen a településnevek köréből hozható fel erre igen sok példa. Feltehetően az élő anyagból ismert külterületi helynevek többsége újabb eredetű, 100-200 éven belül keletkezett, jelentős részük azonban szintén a középkorra, akár az Árpád-korra megy vissza, így tehát igen különböző korok állapota tükröződik bennük. Ma a tudományos közvélemény a földrajzinév-kutatást, eredményeinek hasznosítását elsősorban a nyelvtudományhoz kapcsolja. Valóban ez a tudományág tett a legtöbbet a helynevek összegyűjtése terén, résztanulmányokban értékelte a földrajzi nevek hangtörténeti, jelentéstani és egyéb vonatkozásait. Ezzel a munkával nagyban elősegítette azt, hogy például a történettudomány az eredményeket a maga sajátos szempontjai szerint fel tudja használni. A névanyag értékes forrásanyagot jelent több tudományágnak is, így a néprajznak, a népi gazdálkodás kutatóinak, a településtörténeti vizsgálódásnak, a növényföldrajznak.

CSOPAK

Füred keleti szomszédja. A Nosztori völgy torkában fekszik, főutak találkozásánál, egy hosszan elnyúló lejtőn a hegyektől a Balatonig. A honfoglalás korában három falu jött létre a mai Csopak területén: a mostani központ helyén volt *Csopak*, tőle északra *Nosztre*, a jelenlegi vasútvonal feletti részen pedig *Kövesd* feküdt. A török időkben mindhárom falu szinte teljesen elnéptelenedett. Alább a három egykori település területén használatos helyneveket három külön részben tárgyaljuk. A névtörténeti adatok szerint az írásbeliségben Csopak neve bukkan fel legkorábban, 1093: *Sopok* (Cs. III: 44), 1141–1161: *Supg* (FNESz.), 1211: *Supoc* (TÖ.), 1251: *Supk* (FNESz.), 1274: *Sopuk* (Cs. i.h.), 1277, 1312, 1316: *Chopok* (uo.), 1382: *Noztre* alias *Chopak* (ÉP.), 1380, 1450, 1457: *Chopak*, 1387: *Chapok* (Cs. i. h.). 1556: *Chyopak* (L. 1997: 140). A tihanyi számadáskönyvben 1585: *Csopak* (PK. I: 126), 1587: *Chiopak* (uo. III: 398). 1629: *Csopak* (GazdtörtSzeml. XI.), 1676: ua. (RHal.), 1694: ua. (Vk.m.lt. 1816). 1748, 1753. 1786: ua. (Vk.m.lt. Liber oeconomiae 1731–1762). 1814 és 1830: ua. (ZML. Arányosítási per). Térképen 1853-ban *Csopak* (GAR.).

A korai forrásokban szereplő *Sopok*, *Supoc*, stb. helynéven kívül az adatok nagy hányada a *csopok* ~ *csopak* ejtést mutatja, és ez utóbbit támogathatja az a körülmény is, hogy Kovács Éva megállapítása szerint az 1211. évi tihanyi összeírás más helyein is az *s* betű többször előfordul a *cs* hang jeleként. A *Csopak* helynév pusztá személynévből keletkezett metonimikus névadással. Az alapjául szolgáló személynév esetében fölmerült a szláv eredet; vö. szerbhorvát *Šupak* (FNESz.), illetve a törökből való származtatás lehetősége egyaránt; vö. 1406:

Chapakzallasa (Pais 36). Más feltevés szerint a szó bolgár-török eredetű, és egy halfajt jelentett. Egyes feltételezések szerint pedig Árpád fejedelem *Sopok* nevű vitézének nevéből származik, aki adományként kapta volna ezt a területet a honfoglalás után.

1892-ben Csopakon 44 földrajzi nevet, mikrotoponimát jegyeztek fel, ezek nagy része máig is használatos. Az *erdő* földrajzi köznévi sokféle birtokos jelzős szerkezetben vesz részt a helynevek utótagjaként állva (...erdeje), Csopakon inkább a jelöletlen minőségjelzős szerkezet a szokványos névstruktúra: a *Jobbágy-erdő* (1852: C.) hegyi erdő volt, használatára utal a neve. A csoportot jelölő főnév + földrajzi köznévi struktúrájú nevek csoportjába sorolhatók azok a nevek, amelyek előtagja foglalkozást vagy címet jelölő közszó (ilyen a *Nemes-erdő* is). A *Kis-erdő* sík erdő, az alatta elterülő határrész az *Erdőalatti-dűlő* (1858: *Erdő alatt* [DCs.]). A *Véderdő* hegyi erdő, az Öreg-hegy oldalában tájvédelmi szempontból régóta tilos az erdőirtás, innen a név.

A földrajzi köznévi utótagú kétrészes helynevek esetében az utótagként álló földrajzi köznevek helyfajtajelölő funkcióban állnak, és többnyire egyszerű szavak (-hegy, -árok, -völgy stb.). Ilyen Csopakon az *Öreg-hegy*, a *Kis-hegy*, a *Tik-hegy*, ezeket l. lejjebb, a szőlőterületeknél. Az *Égett-erdő* (1852: C.) és a *Nyereg-hegy* (1902: *Nyereghegy* [J.]); erdős hegyek, az utóbbi neve alakleíró. A *Vízárók* (1902: uo.) völgy, a Kis-hegyből vezet le a vizet. A völgy társneve *Csapás*, a *csapás* állathajtó út, nyilván a völgy fenekén vezetett.

Számos helynevet alkottak személynévvvel. A személynévek kategóriája igen sok típusban képviselteti magát: többemű személynévi alak, család-

név, keresztnév, ragadványnév, illetve szentnév egyaránt szerepel a helynevekben. A személynevet felhasználó névadásban egy olyan, talán ősinek nevezhető motiváció körvonalazódik, melyet alapvetően a birtoklásban lehet megragadni. A *Tódi út* a paloznaki határban lévő *Tódi-mezőre* (1902: *Tódi oldal* [J.]) vezet, a *Tódi* személynévvel keletkezett helynevek, akárcsak a *Tódi-völgy* vagy *Toldi-völgy* szántóföld, illetve a *Tódi bejáró* (1839: *Tódikapu* (L. 1997: 431), mely a Tódi-mezőre tartó út kezdete. A *Torma-csapás* a Torma-malom mellett haladt el, a *csapás* állathajtó út jelentésű. Ennek a csapásnak a neve a csopaki birtokos Thorma család nevével keletkezett. A társneve a *Patak-völgyi út*. Erdős hegy a *Csákány-hegy* (1858: *Csákányhegy* [DCs.], 1902: *Csákányhegy* [J.], 1922: ua. [K2]). A helynévtípusok közül a legősibb, a legjellegzetesebb a puszta személynévből keletkezett elnevezés. Ebben a helynévben a *csákány* névelem nem a szerszám neve, az alapjául szolgáló személynév (1236: *Chakan* [ÁÚO. 7: 25]) török eredetű lehet, és etimológiailag azonos a *csákány* főnév előzményével. A *Krastanics-villa* vagy *Óri-villa* épülete az Eöry család villája, ma agrártörténeti műemlék. A *Berger-birtok*, később *Agrár üdülő* a Gödöllői Agrártudományi Egyetem üdülője, korábban a Berger család tulajdona volt. A *Kozma-ház* épülete népi jellegű parasztház a XIX. század közepéről, az épületet tulajdonosáról nevezték el. A csopaki *Strenner-barlang* hegyoldali sziklamélyedés, a néphagyomány szerint Strenner János 1922-ben jött haza a hadifogságból, de addigra nővére teljesen kiforgatta a vagyonából. Ezért bosszúból megölte, és a faluban is több házat, pincét felgyújtott. Üldözői elől ebben a sziklamélyedésben rejtőzködött. A személynéves *Szita-hegy* (1902: J.) erdős domboldal, illetve szőlő, Szita János századosé volt. A nádtetős *Fejes-pince* műemlék jellegű épület az úgynevezett *Kiráj-birtokon*, mindkét pincét volt tulajdonosainak nevével tartották számon, akárcsak a *Kiráj-szürü* szérút, a mai *Kiáltó utcát*.

A vízrajzi nevek közt a *Csopaki-séd* (Nosztori-patak; 1909: *Horogvölgy-Séd* [ÉP.]), 1922: *Horogvölgyi séd* [K2] olyan vízfolyás, amely valamikor hat malmot hajtott, erre utal régi német *Mühl Bach* (1858: K1), azaz 'Malom-patak' elnevezése. 1964-ben vízművet létesítettek rajta. A vizére épített számos malom miatt a vízfolyásnak *Malom-séd* (1839: L. 1997: 432) neve is volt. (1277-ben kelt az az oklevél, amelyben egy Lilium nevű özvegy Veszprémben lévő malmának fele részét elcseréli a veszprémi káptalannak Csopakon működő, felül-

csapós vízikerekű két malmával. A 18. században a somogyi partról dereglyéken szállított gabonát is örölteket hat egykori csopaki malomban.) Dülönév a *Malom-dülő* (1922: *Malom dülő* [K2]), egy csopaki köz neve a *Malom köz* (1902: *Malomköz* [J.]) vagy *Mórádi köz*. A *Malomháti-rétek*, *Malom-rét* a volt Molnár-malom körüli rész, később egy külkereskedelmi vállalat üdülőterülete. Személynéves összetétel a *Torma-malom* (1858: *Torma malom* [K1], 1902: *Torma malom és apadása* [J.]), épülete a fent már említett, Csopakon is birtokos Thorma családé volt. A *Plul-malom*, *Pöl-malom* vagy *Főső malom* (1858: *Plul Malom* [K1], 1902: *Felső malom* [J.]) pedig a Plul családé volt, az 1860 körül épült Plul-féle malom a Nosztori-völgy XVIII – XIX. században működő vízimalmainak egyik legutolsó épülete. 1910-ben újjáépítették a *Molnár Kálmán-féle* vízimalmot. Az úgynevezett *Zuggó* a Séd medrének egy szakasza, a *Hegedűs-malom* duzzasztó zsilipe volt. További őrlőhely volt a *Csák-malom* (1858: *Simon Malom* [K1], 1902: *Alsó malom* [J.]), 1968-tól vendéglátóhely működik benne, a szépfekvésű és jó konyhájú *Malom csárda*. Föltehetően a régiségben a már akkor működő számos malom a szónak nem a mai alakjában szerepelt a birtoklevelekben. Az ilyen nevek ugyanis más magyar szavakhoz hasonlóan a történelem folyamán számos hangváltozáson mehetek keresztül. A magyar magánhangzók történetében általános tendencia a nyíltabbá válás, a *molunból* alakult a *malom*.

A Csopak körüli dombok déli lankáin igen régóta folyik szőlőművelés. Számos helynév utal a szőlő termesztésre, kiterjedt szőlőültetvényekre és a bortermelésre. A régi *Mál-dülő* (1459: *Mál* [R. 1997: 140], 1486: in loco *chopakmal*, 1494: in loco *Maal* [uo.: 142]) előtagjának 'napos, védett domboldal' a jelentése, arra utal, hogy a déli lejtő különösen kedvezett a szőlőnek. A *Hüvös-pince* körül lévő 60 kh szőlő és pince régen Ranolder János, illetve 1916-tól a botfai zsidó földbirtokos, Hüvös Salamon tulajdona volt. Később a Badacsonyi ÁG. birtokába került, 1954-től Növényvédő Állomás. A *Hüvös-istálló* épülete szintén Hüvös Salamon tulajdonában állt. A *Fát-pince* a környék legszebb présháza volt, a tsz leromboltatta. Az *Aligvári* épület a református egyház pincéje. A *Suli-kúria* vagy *Suli-birtok* más néven *Téeszpince*, az épületben a Csopaktája Tsz szőlőfeldolgozó pincéje és irodái voltak. Klasszicista stílusú épület. A *Kocsi kapu*, *Kocsi kapui-dülő* (1902: *Kocsikapu* [J.]) sík szőlő és kert volt, a szőlőterületre csak itt lehetett kocsi-val bejárni. A *Paloznaki-határszél* (1902: ua. [uo.])

domboldali szőlő, akárcsak a *Pincetető*, ennek esetében a névadási szemlélet háttere a dombvonulat formája, óriási dongaboltozatos pincetetőhöz hasonlít.

1900 körüli csopaki képeslap

A képzetlen melléknév + földrajzi köznév struktúrájú nevek igen nagy csoportot alkotnak a kétrészes nevek között. Jellegzetes toldalék, különösen kedvelt melléknévek közé sorolható a *kicsi* ~ *kis*, valamint a *nagy/öreg* lexéma. Az *Öreghegyi út* vezet az *Öreg-hegyre* (1786: *Öreghegy* [L. 1997: 316], 1788: ua. [uo.: 317], 1797: ua. [uo.: 324], 1800: ua. [uo.: 325], 1830: ua. [uo.: 347], 1852: *Öreg hegy* [C.], 1854: *Öreg szőlőhegy* [GCs.], 1862: *Öreghegy* [L. 1997: 439]), 1922: ua. [K2]), amelyen az erdön, szántón, réten kívül kiterjedt szőlők is voltak. A *Kishegyi út* vezet a *Kis-hegyre* (1756 és 1759: *Kishegy* [L. 1997: 306], 1771: ua. [uo.: 311], 1797: ua. [uo.: 324], 1830: ua. [uo.: 347], térképen 1852: *Kis Szőlőhegy* [C.], 1854: ua. [GCs.], 1858: *Kis hegy* [DCs.] és 1922: ua. [K2]), néprajzi gyűjtésben 1902: ua. [J.]), domboldali szőlő volt, ma lakotthely. Volt *Kis-hegyi-dűlő* határ-rész is. A Kis-hegyen, a *Dinkás* domboldali szőlőn a káptalani birtoklás idején kövidinka fajtát termesztettek. A fehér borszőlőfajtáról kapta a nevét. Ezt a szőlőterületet osztották ki 1945 után először. A *Pipázó* filagória volt, a szőlőmunkások ebédidőben itt tartózkodtak. A *Hegyalja*, *Hegy aija* (1858: *Hegy alja* [DCs.], 1902: *Hegyalja* [J.], 1922: ua. [K2]) lakotthely, szőlő, kert, a *Giligó* határrész hegyi szőlő, gyümölcsös. A *Giligó* pusztánövénynévi alapú helynév, a népnelvben a *giligó* 'galagonya' (ÚMTsz.) jelentésű. A *Bodon-kúti-dűlő* (1755: *Bodon kút* [L. 1997: 306], 1778: *Bodonkúti dűlő* [uo.: 283], 1790: *Bodonkúti diverticulum* [uo.: 319], 1816: *Bodonkút-tető* [uo.: 285], 1902: *Bodon-kut* [J.]) ma lakotthely, domboldali szőlő és kert volt.

A helynévben a *bodon* névelem jelentése 'korhadt, odvas belü – mindkét végén nyílt – fatönk'. Ilyen csőszerű fatönkkel, úgynevezett *bodonnal* bélelték ki a forráskút gödrét. A *Szedria*, *Szédria-tető* (1902: *Szedriántető* [J.]) ma lakotthely, domboldali szőlő, kert volt azelőtt. A *Nagy-kút* (1636: *Nagykut* [L. 1997: 176,] 1674: *Nagykúti diverticulum* [uo.: 183], 1760: *Nagykút* [uo.: 307], 1798: ua. [uo.: 324], 1818: ua. [uo.: 340], 1858: *Nagy kut* [DCs.], 1862: *Nagykúti dűlő* [L. 1997: 439], 1863: *Nagykúti dűlő* [Csd. 242], 1902: *Nagykút* [J.], 1922: ua. [K2]) ugyancsak domboldali szőlő és kert, valamint gyümölcsös, a *Nagy-kúti út* vezetett ide. Az úgynevezett *Hollandus-hegy* is szőlőterület volt, a *Hollandus házat* egy holland építtette az 1930-as években, ma nyaralóként használják. A *Bene-dűlő* (1669: *Bene* [L. 1997: 180], 1686: *benei szőlő* [uo.: 189], 1724: *Bene* vagy *Palánkos* [uo.: 233], 1769: *Bene* [uo.: 311], 1778: *Benei dűlő* [uo.: 283], 1816: *Bene* [uo.: 286], 1811: *Benedűlő* [uo.: 335], 1830: ua. [uo.: 347], 1838: ua. [uo.: 353], térképeken 1852: *Régi benei szőlők* [C.], 1854: ua. [GCs.], 1858: *Bene* [DCs.], 1863: *Bene*, *Bene alja* [Csd.], 1922: *Bene* [K2]), néprajzi gyűjtésben 1902: *Alsó- és Felső Bene* [J.]) domboldali szőlő, szántó és kert. Neve a birtokosra utal, ma is sok Bene nevű család él a faluban.

A régi csopaki szőlőültetvények nevei megőrződtek régi oklevelekben, egy részük azonban későbbi okiratokban vagy térképeken már nem szerepel. Szőlő volt a *Szelep* nevű helyen (1476: *Zelep* [R. 1997: 140]), a *Tetősön* (1363: *Tetews* [uo.: 144]), kiterjedt szőlőterület volt a *Zahi* (1616, 1626: *Szahi*, 1648: *Zahi* szőlő [uo.: 176], 1694: *Záhony* [uo.: 191], 1816: *Zahi rét* [uo.: 285], 1678: *Zabrak* szőlő [uo.: 186]). A hely, az irány kifejezésére használatos *-i* melléknévképzővel alakult a *Berkenyekúti-dűlő* (1778: uo.: 283), a *Keresztúti-dűlő* (1661: *Kereszt uti* [uo.: 178], 1778: *Keresztúti dűlő* [uo.: 283]), az *Agyagi-dűlő* (1778: uo.: 283), a *Böködői-dűlő* (1778: uo.), a *Veresúti-dűlő* (1772: uo.), valamint az *Általidűlő* (1772: uo.). A szőlőterület talajára utaló névvel jött létre a *Kövesalja* (1778: *Kövesallyai dűlő* [uo.], 1816: *Kövesallai-fordulat* [uo. 284]). Ugyancsak kiterjedt szőlő volt a *Hencs* (1670: uo.: 181), a *Pásit-hegy* (1670: *Pásit hegye* [uo.: 181]), továbbá a *Középdombra-dűlő* (1772: uo.), valamint a *Vakaró* (1768 *Vakaró szőlő* [uo.: 309], 1769: *Vakaró* [uo.: 311]), végül a személyneves *Harmath-szőlő* (1769: *Harmath* [uo.]). Nem minden régi szőlőterület neve ment azonban feledésbe, továbbra is használatos

néhány szőlős határrész elnevezése. Ilyen a *Kertmög* (1774: *Kert megi* [uo.: 313], 1790: ua. [uo.: 319], 1800 és 1801: *Kertmegi* [uo.: 326, 327]), amely mára beépült, domboldali szőlő és kert volt. A *Tik-hegy* domboldal ugyancsak beépült, korábban szőlőhegy volt. A *Krastanics-birtok*, más néven *Őri-birtok* sík szőlő, az Eöry család szőlője volt. A *Partos út* dűlő (1476: *parthuswth* [uo.: 141], 1658, 1670, 1686: *Partos ut* [uo.: 177, 189], 1902: *Partosut* [J.]) domboldali szőlő szintén beépült. A *Kőrís-kúti-dűlő* (1816: *Kőröskúti-fordulat* [L. 1997: 285], 1902: *Kőriskut* [J.]) domboldali szőlő, a korábbi szőlőhegyet már beépítették. Egy forrás volt itt, mellette kőrísfá állt, ez a helynév alapja. A *kőrís* (1055: *keeris* [TA.]) 'Fraxinus axcelior' szürke, sima törzsű, dús koronájú fa, neve ótörök eredetű, a magyarba még a honfoglalás előtt kerülhetett.

További oklevélben előforduló, térképen jelölt határrész, dűlőnév még számos akad Csopakon. Régi ipari tevékenységre utaló helynevek is fennmaradtak, Csopakon a *Mészkemencék* nevű terület erdős hegyen volt, a káptalani erdőben mintegy 10–15 mézszegítő kemence működött. A *Hamuház*-ban főzték régen a hamuzsirt, hamulúgot, ennek nyomaként egy öntöttvas üstöt találtak. A *Régi-kőbánya* a csopakiak korábbi kőfejtője volt, később is működött egy *Kőbánya* (1864: P. 1: 61), ma már nem használják ezt sem. A *Homokbánya* és az *Agyagbánya utca* neve utal arra, hogy nem csak kőfejtő bánya működött Csopakon.

A növénynévi alapú helynevek morfológiai szinten két típusba sorolhatók: az előtag jelöletlen, vagy jelölt alakban része az adott térség mikrotoponímiai rendszerének. Egy-egy növénynévből gyakran toldalékmorfémával keletkezett helynév, s köztük az egész magyar nyelvterületen jellegzetes az -s képzős névszerkezet. Növénynevekkel jött létre a következő négy helynév Csopakon. A *Kender-földek* (1902: J.) szántó, a csopakiak kenderföldjei voltak itt egykor. A *Sáfrán-kert* (1778: *Sáfránkertidűlő* [L. 1997: 283], 1789: *Sáfránkert* [uo.: 238], 1858: *Sáfrán kert* [DCs.], 1902: *Sáfránkert* [J.], 1922: ua. [K2]) domboldali, bokros hely, szőlő is volt itt. A *Bazsali oldalt* (1902: J.) a bazsalikom 'Ocimum odoratum' növényről nevezték el. A *Káposztáskertek* társneve a *Völgyi-kertek* (1902: *Völgyi kertek* [J.], 1922: *Völgyi kert* [K2]), használati célra, illetve fekvésre utaló nevek. Fanévvel alakult a *Berkenyészőlő* (1677: *Berkenyészöllő* [R. 1997: 186]) terület elnevezése, és gyümölcsneves az *Almáskert* (1673:

Almáskert [uo.: 183], 1674: *Omáskert* [uo.: 184]) határrész.

Északra, Veszprémfajszt határában van a *Faiszti erdőalj* (1902: J.). A *Lőtér* korábban levante lőtérnek épült. A *Pacal-kút* területen több forrás volt, többségüket az építkezések alkalmával betemették. A *Pacal-kúti-dűlő* ma lakotthely, domboldali szántó volt egykor. Régebbi csopaki mikrotoponima a *Falu körüli-dűlő* (1858: *Falu körüli* [DCs.], 1922: ua. [K2.]), a *Kis-tó* és a *Terczia*. A közbirtokosságé volt a *Falu kertje* (1902: J.), sík terület, kertes rész, itt termelték meg a falu bikájának a szénát. A *Bózsa-oldal* vagy *Bózsa-kert* domboldali kert, egykori birtokosáról nevezhették el. A *Szérűskert*, *Szürűskert* vagy *Olasz-szürü* ma már beépített terület, egykor itt volt a csopaki gazdák (pl. az Olasz család) szérűje. A *Komáromi-szürü* lakotthely már, sík kert, szőlő volt hajdanán, egy Komáromi nevének volt itt szérűskertje. Az egykori *Kasics-kert* ma *Sportpálya*, eredetileg a Kasics család gyümölcsöse volt. Az 1975-ben létesített sportpálya építésekor négyszögletes téglágető kemencéket találtak. Az 1910 és 1940 között Kövesden épült nyaralók hozták létre a mai Csopakon lévő *Fürdőtelepet*. Itt van a népnyelvben *Vidinek* nevezett *Videoton üdülő*, és az egykori *KISZ-tábor* [Dr. Münnich Ferenc KISZ Vezetőképző Tábor] számos épülete és parkja.

Az *Átó-dűlő* vagy *Átói-földek* (1852: *Vágás* [C.]) sík szántó volt. Esetleg gabonát termesztettek rajta, de lehetséges, hogy személynévvel alakult helynév a *Búzatelek* (1769: L. 1997: 311). Az *Erdei út* a Kopasz-tetőre vezet, a *Kopasz-tető* (1902: J.) az Öreg-hegy teteje, nagyon szép kilátás van innen. A *Horgas-föld-dűlő* (1772: L. 1997: 283) nevében a *horgas* jelzőnek 'sarkos, görbe földek' a jelentése.

A *Ranolder-keresztet* a Paloznaki út mellett Ranolder János veszprémi püspök állíttatta 1861-ben a birtoka határára. A *Vörös-kereszt* felirata: „Weil Mihály 1856 Emelte”, mögötte a ház Weilék tulajdona volt. Vörös homokkőből faragták, volt *Vörös feszület* hasonneve, illetve *Kolarics-kereszt* társneve is, mert később már Kolaritsék háza előtt állt. A *Hősök-keresztje* vagy *Hősök szobra* keresztet az I. világháború csopaki halottainak tiszteletére emelték 1932-ben. A *Felső temető* vagy *Csopaki temető* mellett még az úgynevezett *Régi temető* volt Csopakon, valamint a *Zsidó temető*, ahol néhány régi sírkő található még. Neve népnévvel keletkezett. A *Csonka torony* vagy *Harangláb* műemlék jellegű templomrom középkori tornya, később átalakították. 1266-ban említik először a csúcsíves, egyhajós, egyenes szentélyű templomot, melynek

hajója 1830-ban villámcsapástól leégett. Az úgynevezett *Altemplom*, társnevén *Katolikus templom* helyén a XIX. század végén lebontották a romos Szent István templomot, csak a Csonka torony maradt meg. A káptalan új templom építése céljából a községnek adta a *Sarok-szőlőt*. Az építkezés 1948-ban kezdődött, majd 1981-ben folytatódott újból.

Csopaki képeslap az 1920-as évekből

A *Hangya* néven nevezett épület egykor a Hangya szövetkezet boltja volt, később Istvánffy Miklós háza lett. Az *Iskola* épülete eredetileg római-katolikus iskolakápolnának épült 1934-ben. A *Régi posta* társneve *Rizus néni háza*, 30 évig postahivatal volt Farkas Teréz házában. A *Takácsék* vagy *Köves-birtok* régi, XIX. század eleji épület, egykori tulajdonosairól nevezték el. Az *Ördögös* vagy *Ördögös-kastély* régi boltíves, egykor fázsideyes épület. Neve arra utal, hogy több rémtörténetet meséltek vele kapcsolatban a csopakiak. Az *Intézőlakás* a veszprémi káptalan intézőjének háza volt, később erdészeti szolgálati lakás, ekkor már *Erdészház* volt a neve. A *Kocsmá* társneve a *Nosztori* vagy *Husbót*, a *Makó-kocsmá* épületet tulajdonosáról vagy a kocsmá működtetőjéről nevezték el. Az ennek telkén lévő pajtában a helyi fiatalság 1910 és

1930 között színelőadásokat tartott. A *Stop csárda* korábbi neve *Szente-kocsmá*, illetve *Varga-kocsmá*, mert Varga Ödön építtette 1925 körül, majd Szente nevű tulajdonosa lett. 1948-tól *Stop* a neve.

Nosztre

Nosztre neve már a XIII. századtól olvasható, 1277: *Nostrey* (Cs. III: 86), 1292 k.: *Nosztre* (H. 524), 1382: *Noztre* alias *Chopak* (ÉP.). 1482-ben csopaki, kövesdi és *nosztrei* jobbágyok (Veszprémi kápt. lev. Csopak). Nyilván a magyarban nem kedvelt mássalhangzó-torlódás miatt 1524: *Nozthore* (H. 1943: 5), 1781: *Nosztre* és *Nosztore* (J. 73), térképen 1852: *Nosztore* (C.).

A mai *Nosztori* (1858: DCs., 1863: Csd., 1902: J. és 1922: ua. [K2]) alakváltozat major, völgy, erdő, szántó, rét és patak jelölésére szolgál. Ezzel a névváltozattal alkották a *Nosztori-pusztá* (1858: *Nosztori pusztá* [DCs.], 1902: *Nesztori pusztá* és *oldal* [J.], 1922: *Nosztori pusztá* [K2]) nevét, baltoni turistatérképen *Nosztori-major* (1778: *Nosztori major* [ÉP.]) néven szerepel. Római kori tégláégető, középkori cserepek kerültek innen elő. A *Nosztori-tető* vagy *Nagy-mező* (1852: *Alsó nagy mező* [C.], 1858: K1, 1922: K2) erdő, rét, autóspihenő van itt. A kies *Nosztori-völgy* bejárata a falu utolsó házainál kezdődik, a völgy felső része jelentős római kori lelőhely. Természeti szépsége miatt kedvelt kirándulóhely. A *János-völgyben* (1902: *Nagyjános völgy* [J.]) vezet a *János-völgyi út*, a völgyben van a *Nosztori-erdő*, amelynek társneve a *János-völgyi-erdő*. A *János-völgyi-földek* (1852: *Felső nagy mező* [C.], 1854: ua. [Gcs.], 1902: *Nagymező* [J.]) domboldali szántó. A *Nosztori-völgy* legszebb része a *Gyűr* (1854: *Gyűr* [GK.], 1922: *Gyűrűlap* [K2]), lejtős legelő a gyűrődéses, dombos rész. A helynév a régi magyar *gyűr* 'domb, bucka' főnévvel függ össze. A források felett húzódó hegyvonulat eleje a *Közép-Gyűr fője* (1852: *Közép gyűr* [C.], 1902: *Középgyőr* [J.]) hegy, völgy, erdő. Az összetétel 'kezdet, valaminek az eleje' jelentésű -fő utótagja azon alapul, hogy a hely két völgy kiindulási pontja.

Vízben gazdag a környék, a bővizű *Nosztori-forrásoknál* ered a *Séd*. 1964-től a vízmű hasznosítja a vizét, ezért a meder száraz. Az állatok egykori pihenője, a *Deleltető-tó* helyén a veszprémi káptalan 10-15 kisebb pisztrángos tavat létesített. A káptalan pisztrángos gazdaságának tervei 1904-ben készültek, a tógazdaság termelésére vonatkozóan említik, hogy a pisztrángos 1906 óta áll fenn, eliszaposodott, majd 1931-ben újjáépült. Halászati

szaklapban: „A veszprémi káptalan csopaki birtokán fekszik a *Nosztori-puszt*a, fölötte dombos erdőség terül el, amelynek alján több bővizű forrás fakad. Ezek egyesült vize Csupak és Kövesd községekén át *Léd [Séd] patak* néven a Balatonba folyik be ... 8 tó közül hatban ma is vegyes (sebes és szivárványos) pisztrángállományt tenyésztenek, a legalsó kettőben pedig compót és pontyot ... Már 1907 után a tógazdaságnak százon felüli anyahala volt” (Hal. 83: 5). A telep a második világháború idején elpusztult, a vízhozam csökkenése miatt üzemelése ellehetetlenült. A *Halastavak* nevű határrész sík kert, rét, egy részét kertnek osztották ki, ma a tavaknak csak a helyük látszik. Az *Erzsébetliget*, más néven *Hét-forrás* nagy erdei tisztás, sok forrással. A Nosztori-völgy északi végében karsztforrásokból eredő *Séd patak*, a *Csupaki-séd*, társnevén *Nosztori-patak*, gyorsan áramló vize több vízimalom kerekét forgatta.

A *Krastanics-erdő* név alapja az, hogy a kiigyezés után a káptalani birtokból Krastanics és Thorma nevű birtokosok kapták meg ezt az erdőt. A *Káptalani-erdő* vagy *Főső-erdő* 1948-ig a veszprémi káptalané volt. A *Zsédő-gunyhó* bokros, műveletlen, sík területen volt, egy ilyen nevű szőlőcsész lakott benne, aki a Nosztoriban lévő szőlőkre vigyázott. A *Murvagödrök* (1902: J.) ma erdőség, azelőtt több murvabánya is volt itt. A *Kányarikató* (1902: uo.) domboldali rét, az erdőirtók 1879-ben nevezték el az itt lévő sok kányáról [varjúról]. Később a neve *Téesz-legelő*. A *Horog-völgyben* (1902: uo.) folyik a *Séd*, a *Horog-vőgyi séd* (1858: *Horog völgy séd* [K1]). A *Horog, Horgas* határrész alakjáról kapta a nevét, sarkos, görbe földeket neveznek így.

Kövesd

A jelenlegi vasútvonal feletti részen feküdt *Kövesd*. A honfoglalás utáni évszázadokban a tihanyi apátságé volt a Csupak alatti falu. 1785-ben Csupakon 103, Kövesden 45 lakóház volt, 1920-ban Csupakon 122, Kövesden 79. Kövesd *Balatonkövesd* néven egészen 1940-ig önálló község volt, a közbirtokosság erdőt, legelőt, szántót (kenderföldek), rétet és agyagvermet birtokolt, az adómentes úton és kőbányán kívül nádast és vízfelületet. A két község egyesítésekor összesen 305 lakóházat és 1012 lakost írtak össze.

A középkorban Tihany környékén egymáshoz viszonylag közel két Kövesd nevű település is feküdt. Az 1211. évi tihanyi birtokösszeírásban említett egyik *Kövesd* („in villa *Cuest*” [PRT. X: 504])

Aszófő és Örvényes között terült el; vö. uo.: 253–55, VeMH. II: 263. Másolati, illetve nem hiteles forrásokban: 1055/1324 u.: *Cuest* (DHA. I: 154), 1092/1274/1399: *Cwesd ~ Cuesd* (uo. 282). Csánki Dezső helynévtárában ugyancsak két *Kövesd* települést említ, 1093: Villa *Cuesd* et (alia) villa *Cuesd* iuxta Sopok (Cs. III: 74). Másolati, illetve nem hiteles forrásokban 1055/1324 u.: *Cuest* (DHA. I: 154), 1092/1274/1399: *Cwesd ~ Cuesd* (uo. 282), 1325: *Kuesd*, 1372: *Kwesd*, 1410: *Kuvesd* (Cs. III: 74). Az Aszófő szomszédságában fekvő Kövesd falu valószínűleg utolsó említése 1542: *Kewesd*, amikor felégették, és pusztá lett (VeMH. 2: 263). Ezután már csak pusztaként (1600: *Keöves* [uo.]) fordul elő az oklevelekben.

A későbbi Balatonkövesd település pedig Csupak mellett volt, nevének első említései nem hiteles forrásokból adatolhatók: *Cuesth*-ként már 1121-ben előfordul egy oklevélben, mely ottani szőlők adományozásáról szól. 1170 k. végrendeletben: *Kövesd* falu (Erdélyi I: 606; H. 419), 1267: *Kövesd* az apátság birtokában (uo.), 1373: számos kövesdi nemes neve (ZO. II: 83, 87; H. 421), az 1055-ben keletkezett tihanyi alapítólevélnek – sokkal később, a XIV. században írt, I. András és Szent László idejére, 1055-re és 1092-re keltezett – hamisítványában Kövesd területén Tihanyhoz tartozó 4 halász: „Ibidem est villa *Cuest*, ubi eadem ecclesia habet IV piscatores” (Erdélyi 488). 1390: Stephani de *Kwesd* (HO. V: 184), 1092/1274/1399: *Cwesd* (DHA. I: 282), 1082/1388/1520: *Kuesd ~ Kwesd ~ Kvesd* (uo. 238). 1549: *Kewes* (L. 1997: 198), 1686: *Köves* (L. 1997: 189), 1703: *Kövesd* (uo.: 233), 1726: ua. (uo.: 248), 1769: *Köves* (uo.: 311), 1779-ben *Nemesköves* (uo.: 245) és 1785-ben *Nemesköves* (ZML. Processus civiles, Fasc. 46). Tomasich 1792. évi Zalai térképén (VeML.) és Gerlisch 1797. évi Veszprém megyei térképén *Köves* (ZML.). 1814, 1815 és 1816: *Köves* (RHal.), 1829-ben *Kövesd* (ZML. Arányosítási per). A XVIII – XIX. századi térképeken is feltűnik a helynév, 1773 – 1808: MTHt. ZM., 1782 – 1785: *Köwes* (JO.), 1806: *Köves* (Li.), 1819 – 1869: *Kövesd* (MKF.), 1853: *Kövest* (GAR.), 1858: *Kövesd* (DCs.), 1869 – 1887: *Kövesd* (HKF.).

1801-ben *Nemes-Kövesd* (ÉP.), 1850 körül *Nemeskövesd* neve olvasható (VeMFN. IV: 422), Kovács Éva szerint esetleg ennek a jelzői előtagjával különböztették meg a két Kövesdet, a régi *Cuest* utótag pedig természeti településnév metonimikusan jöhetett létre egy talajminőségre utaló határrésznevből, *-st(i)*, *-sd(i)* képzőbokkal. Kö-

vesd település a nevét a *kő* főnév származékával, a *köves* melléknévvvel, és *-d* helynévképzővel alkoták. Az *-sd-* képzőbokrót tartalmazó *Kövesd* (Cuest) név a terület köves (kavicsos) talajára utalt.

A mai helynévállományban a csopaki mikrotoponimák ennek a falunak az emlékét is őrzik, ilyen a *Kövesdi-erdő*, *Kövesdi-kertek* és a *Kövesdi-szöllőhegy*. A vasúti megállótól északra fekszik a *Lőce-domb* (1798: *Lőcedomb* [L. 1997: 325], 1816: *Lőcedombi-fordulat* [uo.: 284]), az itt, 1910-ben előkerült régészeti leletek szerint már a X – XI. században lakott hely volt, később domboldali szőlő, kertés részekkel, házakkal. A mai csopaki vasútállomástól délre terül el a 19. század közepétől *Kőkoporsó dombnak* (1854: *kőkoporsói* [GCs.], 1858: *Kü Koporso* [DCs.], 1863: *Kőkoporsói-dűlő* [Csd.]), a népnyelvben *Kükoporsó-dűlőnek* (VeMFN. IV: 57) nevezett, mára beépített területen bronzkori, és a kelta lelőhelyeken kívül római település és temető nyomait találták. A *Kőkoporsó domb* helynév esetében a névadási szemlélet háttere az, hogy itt számtalan római emlék mellett 1928-ban római szarkofágot, művészi építményekkel díszített kőkoporsót találtak. A római kori régészeti lelőhelyen talált borospince az ősi szőlőkultúra egyik bizonyítéka. Mindkét terület nevét utcanévek őrzik: *Lőcedombi utca* és *Kőkoporsó utca*, illetve *Kőkoporsó utca*. 1981-ig volt *Kőkoporsó utca* a hivatalos neve, a régi dűlőnéven alapuló utcanévet a lakók kérésére később megváltoztatták.

Kövesd part menti dűlői az 1863. évi telekkönyvi térképen: *Apadás*, *Torma apadás*, *Kuszkói-dűlő*, *Sóstódombi-dűlő*, *Kőkoporsói-dűlő*, valamint a *Fehér-vízi-dűlő*. Kövesdnek és Csopaknak 800 kh Balatonja volt, a halászok bérletet fizettek érte. A strandon kötött ki a haláshajó, ott mérték a halat. A halászok számos vonyót (hálózó hely) Balaton-parti dűlőkről neveztek el, Jankó János a vonyókat nyugatról keletre, az arácsi határtól a paloznaki határig haladva sorolta fel. XIX. század végi adatgyűjtése szerint (J.) a csopaki és kövesdi Balatonon 11 vonyó volt: 1. *Tüskésalja*, 2. *Kerekedorr*, 3. *Kereked tisztás*, 4. *Sarok* vagy *Kövesi sarok*, 5. *Kuszkó*, 6. *Küszöborr*, 7. *Kis-Tódi nád eleje*, *Tódi*, 8. *Fehér-víz*, 9. *Akadó*, 10. *Nagyréta*, 11. *Sutton* (1902: J.). Ez utóbbi *sutton* névnek 'eldugott hely' a jelentése, a *Suttyon* ((1822: *Suttyon Rét* [ÉP.]) határrész sík rét, park, partközeli terület a paloznaki öbölnél. A *Tüskésalja* (1) alapjául szolgáló parti *Tüskésrétek* nevű terület nyilván tüskés, tövises bokrokkal, például csipkebokorral benőtt rész volt. Ma lakotthely, üdülőkkel beépített

terület. A *Kuszkó* (5) nyugatra, Arács felé esik, a vonyó nevének eredete itt is dűlőnévre vezethető vissza, egy 1863. évi telekkönyvi térképen található a névadó *Kuszkói-dűlő* (Csd.). Van ilyen nevű rét is (1854: *Kuszkói rét* [GCs.]), a *Kuszkó* (1852: ua. [C.]) mélyen fekvő rét, nádas. Félreeső sarok a halászsok kuszkója, a víz kimosta a partot, a névadási szemlélet hátterére vö. a régi Tájszótár (1838) adatait: *kuszklik*, *kuczik* 'sarok, zugoly' a Balaton mellékén (227), 1869: „*kuczkó* v. *kuszkó* szögletet formáló szűk hely, különösen a kemencze és a fal köze, vagy a konyhán a tűzhely möge, másképp: *kuczik*” (CzF.). A *Sarok*, *Kövesi sarok* (4) is dűlőnévvel keletkezett, a *Sarok-rét* (1841: *Sarok Rét* [ÉP.]) szintén dűlő volt. A *Küszöborr* (6) a Kis-Tódi (1778: *Kistói dűlő* [L. 1997: 283], a *Kistói* adat valószínűleg sajtóhibás, helyesen *Kistódi*, 1812-ben Szilfaalja vagy *Kistód* [uo.: 287]) nád eleje, lépcsőszerű kiszögellés, az alakjára utal a neve. A *Tódi* (7) személyneves helynév. Reöthy Ferenc említi még a *Mária-szobor eleje* és az *Akadó* vonyók neveit. Az *Akadónál* a fenék köves, „*akadó*”, ezért kedvezőtlen halászatra, mert szaggatja a hálót. A *Fehér-víz* (8) nevet Jankó János (1902: *Fehérvíz* [J.]) és Lukács Károly is közli 1933-ban, a nevet a víznek a környezetétől elütő színével kapcsolatos *fehér* melléknévvvel és a *víz* főnévvel alkották. A *fehér* jelző vízneveknél 'sellőző, habzó patak' jelentésű, a vonyó nevének esetében a fehér tarajokkal hullámzó Balatonra utal. A parton a *Fehér-vízi-dűlő* (1815: *Fehérvíz*, *Fehér-vízi-dűlő* [Vk.hh.Jkv. 1718], 1841: *Fehérvízi-dűlő* [ÉP.], 1852: *Fejérvízi* [C.], 1854: *Fejérvízi* [GCs.], 1858: *Fehér Víz* [DCs.], 1863: *Fehérvízi dűlő* [Csd.], 1922: *Fehérvíz* [K2]). A volt apácakolostorral egy vonalban fehér köves (azaz mészköves) a part, a Balaton vize gyakran fehér, tarajos, innen ez az elnevezés. A dűlő ma nyaralótelep, a XX. század elején parcellázták ki fürdőtelepnek, ma *Fürdőtelep* a neve. A *Fehér-vízi-dűlő* a Torma család szántóföldjének (1854: *Nemes Thorma nemzetség birtoka* [GCs.]) végébe esett, előtte szabadon halászhattak a kövesdiek és a csopakiak (Vk. hh. Jkv. 1708). A *Kerekedorr* (2) határrész neve esetében a névadási szemlélet háttere az, hogy ez a terület a Kerekedi-öbölnél orrszerűen nyúlik a Balatonba. A *Kerekedi-öböl* (1887: MK., 1902: J.) Arács felé, nyugatra terül el Kövesdtől, az öböl és az előtte elterülő vízterület a halászsok vonyója volt, Lukács Károly is említi 1933-ban. A Balaton északi partjának ez az öble az alakjáról kapta a nevét, az öböl alaprajza nagyjából félkör, a partszakasz kerek. A *Kereked*

tisztás (3) a hasonló nevű öböl déli része, olvasható a név rövidebb *Kereked-tisztás* alakváltozata is. Hasonló nevű öböl déli része, már mély a víz, nem hínaras, természetesen nádtól, sástól is mentes, azaz halászati szempontból tiszta. A *Kereked*, *Kereke-di-dűlő* (1817-ben *Kereke-di dűlő* [ZML. Processus civiles, Fasc. 46. Arányosítási per], 1839: *Kereke-di haraszt* [L. 1997: 433], 1852: *Kereke-di* [C.], 1854: ua. [GCs.], 1858: *Kereke-di* [DCs.], 1902: *Kereke-di* [J.], 1922: ua. [K2]) domboldal, szőlő, régebben szántóföld volt.

A *Nádas-kút* (1858: *Nádas kut* [DCs.], 1902: *Nádas-kút* [J.], 1922: ua. [K2]) forrás fölött beton kútkáva, azon nádtető volt, ez a névadás alapja. Egykor az állatokat itatták itt. A *Nádas-kúti-rétek* régen kaszáló volt, ma sík bokros, a *Nádas-kúti-domb* (1852: *Kereke-di-nádas-kut tető* [C.], 1863: *Nádas-kút tető* [Csd.]) más néven *Béka-tető* (1772: *Béka tető* [L. 1997: 283], 1839: *Béka-tető* [uo.: 433], 1852: *Béka-tető* [C.], 1854: *Béka tető* [GCs.], 1902: *Béka-tető* [J.]), a név alapja az, hogy mellette vizes terület van sok békával. További társneve a *Vitéz-telek*, ma lakothely, volt még *Káder-dűlő* társneve is egy időben, mert a házakat főleg állami tisztviselők és katonatisztek birtokolták. A *Nádas-kúti utca* környéke beépített, kertes rész, a szomszédos utcákkal együtt az 1970-es években parcellázták. A *Nádas-kúti sorompó* vasúti sorompó, a *Nádas-kúti-dűlő* szántó volt, majd domboldali szőlő. Az *Apadás* (1902: J.) sík nádas, régen kaszáló, Jankó János szerint „A Balaton minden évben előnti, de ha nincs rajta víz, akkor kaszálják” (uo.). A név magyarázata az, hogy csak a Balaton alacsony vízállásának idején kerül szárazra a terület, az úgynevezett *Apadás* a Balaton nyári, őszi alacsony vízállása következtében történő visszahúzódása után válik hasznosíthatóvá. Az *Ásó-apadás*, *Apadás* (1902: J., 1922: K2) mélyen fekvő nádas, bokros terület, régen szántó, kaszáló és rét volt. A *Főső-apadás*, az úgynevezett *Torma-apadás* (1863: Csd.) az arányosítás után új tulajdonosáról kapta a nevét. A *Nádas* (1858: *Nádasz* [DCs.], 1922: *Nádas* [K2]) mélyen fekvő, nádas terület. Az *Alji-rétek* (1902: *Aj föld* [J.]) sík bokros, nádas, a közelben van a *Séd-befolyás*, a Séd torkolata a Balatonnál. A *Berkenye-kút* (1902: *Berkenyekút* [J.]) forrást az egykor mellette növekvő nagy berkenyefáról nevezték el. A *berkenye* 'Sorbus' nevet l. Aszófő szócikkében.

A *Sós-tó* (1778: *Sóstói dűlő* [L. 1997: 283], 1821: *sóstói* szántó [uo.: 245], 1852: *sósto* [C.], 1854: *Sóstó* [GCs.]) területen korábban tó volt, je-

lenleg parkosított terület. A *Sós-tó-domb* (1858: *Sosto domb* [DCs.], 1863: *Sóstódombi dűlő* [Csd.], 1902: J. és 1922: *Sóstódomb* [K2]) oldalán korábban szőlőültetvény volt, ma üdülőtelep. A *Sós-kert* sík bokros, nádas, régen a Sós család szántója és kaszálója volt. A *Sós-birtok*, *Sós-szöllő* területen szép, Balaton-felvidéki tornácos, nádtetős épület áll, 1964-ben vette meg Gorka Livia keramikus a Sós családtól. A *Láputai-dűlő* (1778: *Láputa* [L. 1997: 283], 1854: *Láputa* [GCs.], 1863: *Láputai dűlő* [Csd.], 1902: *Láputa* [J.], 1973: *Láputai út* [Hnt.]) ma lakothely, sík szőlő, kaszáló volt egykor. Itt volt a *Láputai őrház* vagy *Láputai őrház*, más néven *Baktérház* (VeMFN. IV: 60), 1973-ban *Vasúti őrház* (Hnt.), az épület mellett van a *Láputai sorompó* vagy *Láputai sorompó*, a vasút és az országút kereszteződésében. A falun át vezet a *Múút* vagy *Hetvenégyes műút*, 1927-ben kezdték építeni egy földút helyén. Az *Alsó-Berekhát*, *Ásó-Berekhát*, *Berék-hát* (1772: *Berki-dűlő* [L. 1997: 283], 1778: *Berekháti dűlő* [uo.], 1852: *Berekháti dűllő* [C.], 1854: *Berek hati dűlő* [GCs.], 1858: *Berekhát* [DCs.], 1863: Csd., 1902: J. és 1922: ua. [K2]) a vasút feletti domboldal, egyre inkább beépül. A *Torma-csapás* erdei kocsisút, a *Torma-erdőt* is érinti. A *Déllő*, *Delelő* (1902: *Déllő* [J.]) sík legelő, itt deleltették az állatokat. Társneve a *Csorda* (1844: ua. [FöÉ.], 1855: *Csordásut* [GL.]) és a *Csordás halála* (1902: J.), mert egyszer a csorda halálra taposott itt egy csordást.

A *Borsótarló* (1852: C., 1902: J.) ma erdő, egykor azonban borsóföldek voltak erre. A személynévvel alkotott *Torma-erdő* helynév alapja az, hogy a Thorma család birtoka volt, a *Közös-erdő* (1852: C., 1854: *Közös erdő* [GCs.]) pedig, akár csak a *Kövesdi-erdő*, társnevén *Főső-erdő*, és az az *Alsó-erdő*, *Ásó-erdő* (1922: *Alsó erdő* [K2]) a kövesdi nemesi közbirtokosságé volt. Ennek később *Állami-erdő* lett a neve. A *Torma-erdő alja* (1902: *Torma erdő mejjéke* [J.]) domboldali erdő, szántó. Régi, szintén személynéves helynév a *Külik-gyep* (1852: *Kolik gyepe* [C.], 1854: *Kotik gyepye* [GCs.], 1902: *Külik gyöppe* [J.]). Az *Irtási-földek* (1902: *Irtás* [uo.]) műveletlen, bokros domboldal, a múlt században irtották ki az itt lévő erdőt, az egyéni gazdálkodás korában még szántó volt. Az *Istenfia-hegy* az arácsi határszélen van, neve egy 1641. évi végrendeletben: „*Istenfia* nevű hely” [L. 200], 1647-ben „vineam... *Istenfia* nevű hegy alatt való dictam” [L. 2006: 16], 1674-ben *Istenfia hegy* [L. 209]). Társneve az *Úraszó*, a *Sikát-hegy* és a *Kereszt-hegy* (uo.). Az *Istenfia út* (1641-

ben már olvasható egy végrendeletben [L. 2006: 15], 1902-ben *Istenfia (Istvánfi) útja* [J.] határút volt Balatonarács és Kövesd között, az Istenfia-hegyre vezetett. Az út neve a hegynévből származik, de alakulhatott népetimológiával az *Istvánfi-út* utcanévből esetleg.

Az Árpád-korban királyi birtokként kezelt szőlőkön kívül a vízimalmoknak is fontos szerepe volt a hely történetében. A mai *Víg Molnár Csárda* a volt Nedo-vízimalom átalakításával nyerte el mai formáját. Helyén 1828-ban már bizonyíthatóan vendégfogadó, a Szép juhásznéhoz címzett csárda állt. A *Korpádi malom* (1797: L. 1997: 274) a Tormák sárdi malma. A *Sárd, Sárdi-rétek* (1772: *Sárd* [uo.: 283], 1816: *Sárdi rétek* [uo.: 285], 1816: *Sárdajjai* [uo.: 285], 1852: *Sardi rétek* [C.], 1854: ua. [Gcs.], 1863: *Sárdi-dűlő* [Csd.], 1902: *Sárdi rétek* [J.]) sík szőlő, régen kaszáló, szántó volt. A *Kis-köves* társneve a *Kövesdi-szőlőhegy*, a *Haraszi-dűlő* (1902: uo.) domboldal a XIX. században erdő volt, később ugyancsak szőlőültetvény. A kövesdi szőlőhegyen a *Barlanglakások* az erdő pereme alatt, az út mellett végig, a löszbe vágva voltak. Egykor állandó lakásul szolgáltak a hegyben lakó szegényebb családoknak.

Az ellátottságot kifejező -s helynévképzővel jött létre a *Fenyves* (1902: uo.) elnevezés, ezen a domboldalon a XIX. században sok fenyő és boróka nőtt, később kiirtották szántónak. A *Kenderföldek, Kendőföldek* (1902: uo.) sík szántó, a kövesdiek kenderföldjei voltak itt, a *Kenderáztató* pedig mélyen fekvő, nádas terület, itt áztatták a kövesdiek a kendert. A *Márványgödre* (1902: uo.) műveletlen, bokros határrész, a név alapja egy *Márvány* nevű kövesdi lakos neve, ő irtotta ki az itt lévő erdőt. A *Kőbánya, Küfejtő* Kövesd kőbányája volt, 1950-ben tájvédelmi szempontok miatt zárták be. A *Keresztül-dűlő* (1902: uo.) sík szántó, régen szőlő is. Az *Átói-dűlőre* merőleges, keresztben van, innen a neve. Kövesd dögkútja volt a *Dögtemető*. Az *Agyaggödörök* területén bányászták az építkezéshez az agyagot, az *Agyag-dűlő* műveletlen, bokros domboldal. A *Kövesdi-kertek* társneve a *Kis-kertek*, a kövesdiek konyhakertjei voltak itt. A *Fejes-kút* nevű forrásból öntözték a konyhakerteket. A *Kiskert utcában* volt a *Kis-kút* [(1902: uo.) forrás. A *Kis-kúti-rétek* (1812: *Kiskúti rét* [L. 1997: 287], 1922: *Kiskuti rét* [K2]) sík rét, kert. A *Közösszerű*, más néven *Págyi-szűrű* a kövesdi lakosság közös szűrűje volt. A *Romtemplom* Kövesd község XIII. századi, Szent Miklós tiszteletére szentelt templomának romja. Kijebb van a *Református te-*

mető vagy *Kövesdi református temető*, valamint az *Ásó temető* vagy *Kövesdi katolikus temető*. Kövesd belterületén volt a *Selyem, Magyar, Torma, Nagy és Győrfi köz* (VeMFN. 60). Jankó János néprajzi kötetében még a következő helyneveket közli Kövesden, 1902-ben: *Partosút, Kőriskút, Szénégető út, Hosszúdűlő, Középdomb* (J.). A *Hosszú-dűlő* (1789: *Hosszú* [L. 1997: 238]) szántóföld volt. A *Bodonkúti utca* a *Bodon-kútról* (1902: uo.) kapta a nevét, a forrásnak ma már vascsőbe fogták a vizét. A *Római utat* a hagyomány szerint még a rómaiak építették, később *Országút*, ma *Arácsi út* vagy *Fürredi út* a neve, itt volt Balatonkövesd község északnyugati határa. Az *Abafi-kereszt* az Abaffyvilla közelében áll, az épület XIX. századi, Abaffy Ferenc arisztokrata tulajdona volt. Társneve a *Fehér-kereszt*, mert fehér színű homokkőből készült.

A *Baltoni-kertek* sík rét, kert volt, ma üdülőterület. A XX. század elején a középosztály kedvelt, családi jellegű nyaralótelepe a kövesdi Balatonpart. Az 1910 és 1940 között Kövesden épült nyaralók alkották a *Fürdőtelepet*. Kezdetben csak egy móló és öltözőkabin volt a Kerekedi-öbölben, az úgynevezett *Csécsey-móló*, a Csécsey Nagy család használta. 1922 előtt nyáron a *Kerekes-dűlőben* lévő Balaton-partra jártak le fürödni. A *Piusz-villa* Kis Piusz (1864 – 1940) szentbenedekkállai apát nyaralója volt. A Sóstó-domb alatti üdülőtelep volt a *Piusztelep*, a Csopakon földbirtokkal és nyaralóval rendelkező Kiss Piuszról kapta a nevét, aki a Balaton-parti birtokait kicselezte és eladta az 1910-es években. A mai Kőkorsó utca, Örkény István sétány és Hóvirág utca határolta déli lankás terület hamarosan népszerű lett, az elsők között Benáček Béla épített villát itt, akitől Hankóczy Jenő megvásárolta, később ez a ház lett az Ikarusz Üdülő. A Balaton-part akkori szórakozóhelye a „*Téged várlak*” volt, a *Téged várlak* Panzió egy időben találkahely volt. 1828-ban épült a Csopaki és Balatonkövesdi Fürdőegyesület *fürdőháza*. A *Bécsi-rétek* sík rét és kert volt, ma üdülők vannak ott. A név alapja az, hogy több bécsi családnak is volt itt birtoka 1945 előtt. Az *Irgalmasok*, később *Ágé-üdülő* épület korábban az Irgalmas rend, 1948-tól az állami gazdaság üdülője, hozzá tartozott az *Ágé-strand*. Környékén római oszlopok kerültek elő. A *Bialek-villa*, más néven *Cillinger-villa* épületet egykori tulajdonosa, Cillinger János építtette. A *Benáček-villa* lett az államosítások nyomán az *Ikarusz üdülő*, a *Halászné-féle villa* pedig egy Halász nevű családé volt, később *Dékavé* épület, ezután *Olajosok* a neve, mert a Dunai Kőolajipari

Vállalat üdülője lett. A *Sétányt* is többször átke-
resztelték, a neve *Ifjúsági sétány*, majd *Örkény Ist-
ván sétány* lett, mert a kiváló írónak, Örkény Ist-
vánnak itt, a Muskátli társasüdülőben volt lakrésze.
A *Strand* pedig utóbb a *Községi strand* nevet kapta.
Itt fakad a *Strand-forrás*. Közeliében van a *Hajóál-
lomás* vagy *Kikötő*, és a *Móló*. Az egykori *Apáca-
strand* története is változatos, 1980-ban ugyanis le-
rombolták a volt Angolkisasszonyok strandját, és
1948-tól szabad strand volt, később *Külker-strand*
néven a külkereskedelmi üdülő területe lett, ma
Külker Vízi sporttelep. Az *Angolkisasszonyok* a
községi népnyelvben az Angolkisasszony apáca-
rend nyaralójának neve volt, de hívták a népnyelv-
ben *Gyerékgyár*, illetve hivatalosan *Megyei Cse-
csemőotthon* néven is később, mert az államosítás
után állami gondozott csecsemők otthona lett.
1976-tól szellemi fogyatékos gyermekek Egész-
ségügyi Gyermekeotthona az 1990-es évek elejéig.
2005-től a Balaton-felvidéki Nemzeti park Igazga-
tósága tulajdonában van. A *Bogosics-villa* később
Olasz-villa, majd *Várhídi-villa*, végül *Medosz-
üdülőt* régi tulajdonosairól nevezték el. Itt épült fel
a *Nyárádi-villa* is. A *Buday-villa/kúria* Buday
Gyula csendőr ezredes tulajdona volt, a környék
legszebb klasszicista stílusú nyaralója. Az 1820 kör-
ül emelt épület homlokzatát négyoszlopos timpa-
non díszíti. A *Havranek-féle birtok* később *Ujcék*,
mert Ujtz Péter XIX. századi építésű háza, előző

tulajdonosa egy Havranek nevű gyógyszerész volt.
A *Náj-birtok* egykori tulajdonosa Nay Zoltán volt.
A *Jegyzőék*, majd *Timárék* nevű épület klasszicista
stílusban épült 1865-ben, 1913-tól Timár József
közjegyző, író lakott benne. A *Csécsi-villa*, majd
Szitovszki-villa, az államosítása után *Közt* épületet
egykori tulajdonosairól (Csécsi Nagy Miklós és
Scitovszky Béla) nevezték el, végül a
Középülettervező Intézet vállalati üdülője lett. A
Lóczy-villa a híres földrajztudós, Lóczy Lajos üdü-
lője volt.

A *Savanyóvízes-kút*, később *Szent József-forrás*
környékéről római emlékek kerültek elő. A sava-
nyúvízes forrás 1891-ben „balatoncsopaki *Hable-
ány-forrás*”, 1944-ben *Hableány-forrás* (L. 1997:
616), kibetonozott aknáját a veszprémi Brenner-
Windisch-féle cementgyárban készítették. 1924-től
Czillinger János budapesti mérnök, kövesdi nyara-
ló építette ki a Sóstó-domb alatt. Az angolkisasz-
zonyok ottani nyaralójukból az épülő kút mellett
jártak le az Apácastrandra, s amikor megtudták,
hogy minden munkásnak József a keresztnéve, azt
javasolták Czillingernek, hogy legyen a kút neve
Szent József-forrás. A töltőház megépült, a forrás
vizét 1933-tól forgalmazták. A háború után a
strand főbejáratánál találtak még savanyúvizet, itt
van az *István és Gizella díszkút* (uo. 619), a Szent
István király és Boldog Gizella házasságkötésének
milleniuma tiszteletére épült 1996-ban.

Csopaki képeslap az 1930-as évekből

HIVATKOZÁSOK ÉS IRODALOM

- ÁÚO. = *Árpád-kori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. I–XII.* Pest (később Budapest), 1860 – 1874.
- C. = *1852 k. készült kataszteri térkép vázlata (croquis)* (VeMFN.).
- CzF. = Czuczor Gergely – Fogarasi János: *A magyar nyelv szótára. I–VI.* Pest (később Budapest), 1862–74.
- Cs. = Csánki Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I–III., V.* Budapest, 1890 – 1913.
- Csd. = *Csopak dűlői az 1863. évi határvázrajzon.* In: L. 1997: 368.
- DCs. = *Dorf Csopak sammt Ortschaft Kövesd und Puszta Nosztori. Kat. térkép, 1858.* MOL. – Térképtár [S 78 282. téka Csopak 004-024].
- DHA. = Györffy György: *Diplomata Hungariae Antiquissima I.* Budapest, 1992.
- Erdélyi = Erdélyi László: *A tihanyi apátság története. Első korszak. 1055 – 1701.* Budapest, 1908.
- FNESz. = Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára I–II.* Budapest, 1988.
- FőÉ. = Veress D. Csaba: *Felsőörs évszázadai. A község története a kezdetektől.* Veszprém, 1992.
- GAR. = *Gemeinde Aráts in Ungarn. Kataszteri térkép 1853-ból.* MOL. – Térképtár [S 78 302. téka B.arács 001-003].
- GCs. = *Gemeinde Csopak sammt Enclave Nes[Nemes] Kövesd. Kat. térkép, 1854.* MOL. – Térképtár [S 78 282. téka Csopak 001-003].
- GK. = *Gemeinde Kis-Pécsöl in Ungarn, 1854.* MOL – Térképtár [S 78 319. téka Pécsely 009].
- GL. = *Gemeinde Lovas in Ungarn, 1855.* MOL – Térképtár [S 78 315. téka Lovas 001-003].
- H. = Holub József: *Zala megye története a középkorban II. Zala megye községeinek története I. kézirat, 1929.* 251 p.
- H. 1943 = Holub József: *Egy dunántúli nagybirtok élete a középkor végén.* Pécs.
- Hal. = *Halászat.* Budapest, 1932–.
- HKF. = *A harmadik katonai felmérés. 1869 – 1887. A Magyar Szent Korona Országai. I:25.000.* Arcanum Adatbázis Kft. DVD. 2007.
- Hnt. = *A Magyar Népköztársaság helységnévtára.* Statisztikai Kiadó Vállalat. Budapest, 1973.
- HO. = *Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius. I – VIII.* Győr, Budapest, 1865 – 1891.
- J. = Jankó János: *A Balaton-melléki lakosság néprajza.* Budapest, 1902. Helynevek: 33 – 89.
- JO. = *Josephinische Aufnahme (jozefinianiús térkép).* A Magyar Királyság első katonai felmérése (1782 – 1785). Arcanum Adatbázis Kft. DVD. 2004.
- K1 = *1858-ban készült színes kataszteri térkép* (VeML. [Örvényesé: ZML., Pécselyé MOL.]).
- K2 = *1922-ben készült kataszteri térkép* (VeMFN.).
- Kovács Éva: *A Tihanyi összeírás mint helynévtörténeti forrás.* Debrecen, 2015.
- L. = Lichtneckert András: *A Balatonfüred–csopaki borvidék története.* Veszprém, 1990.
- L. 1997 = *Csopak története.* Szerk. Lichtneckert András. Veszprém.
- L. 2006 = Lichtneckert András: *Az arácsi szőlőhegy és szőlőhegyi önkormányzat története.* Balatonfüred.
- Li. = Lipszky, Joannes: *Mappa generalis regni Hungariae.* Pesthini, 1806.
- Lukács Károly: *A Balaton halásztópográfiája.* Budapest, 1933.
- MK. = *Magyar Királyság katonai felmérési térkép, 1887.* (<http://mapire.eu/hu/map>)
- MKF. = *A második katonai felmérés. A Magyar Királyság és a Temesi bánóság nagyfelbontású, színes térképei. 1819 – 69.* Arcanum Adatbázis Kft. DVD. 2005.
- P. = Pesty Frigyes *1864. évi kézirat helynévgyűjteménye* (VeMFN. IV.).
- Pais = Pais Dezső: *A veszprémvölgyi apácák görög oklevele mint nyelvi emlék.* Budapest, 1939.
- PK. = *Pisky-kódex.* Dr. Rómer Flóris Ferenc: *Tihanyi vár regestuma 1585–1590-ig. I–II.* Történelmi Tár. 1879. 124 – 142., 565 – 582. III. = uo. 1880. 398 – 408.
- PRT. = Erdélyi László, Sörös Pongrác (szerk.): *A pannonhalmi Szent-Benedek rend története. I – XII.* Budapest, 1902 – 1916.
- R. 1997 = Rainer Pál: *Csopak, Kövesd és Nosztre a középkorban.* Csopak története. Szerk. Lichtneckert András. Veszprém.
- RHal. = Rácz János: *Halászat Balatonfüred környékén.* Balatonfüred, 2010.
- TA. = *Tihanyi apátság alapítólevele. 1055.* Őrzőhely: Pannonhalmi Bencés Főapátság, Levéltár [Tihany fasc. I. n. 1.].
- TÖ. = *A tihanyi apátság birtokösszeírása.* Erdélyi László szövegkiadása (PRT. X: 502–517).
- VeMFN. = Balogh Lajos – Ördög Ferenc – Varga Mária szerk.: *Veszprém megye földrajzi nevei IV. A Veszprémi járás.* Budapest, 2000.
- VeMH. = Kovacsics József szerk.: *Veszprém megye helytörténeti lexikona 2.* Budapest, 1988.
- VeML. = *Veszprém Megyei Levéltár.* Veszprém.
- Vk.hh.jkv. = *VeML. Veszprémi káptalan hiteleshelyi jegyzőkönyvei.* Veszprém.
- Vk.m.lt. = *Veszprémi káptalan magánlevéltára.*
- ZML. = *Zala Megyei Levéltár.* Zalaegerszeg.
- ZO. = Nagy Imre – Véghely Dezső – Nagy Gyula: *Zala vármegye története. Oklevéltár. I. kötet (1024 – 1363).* Budapest, 1886; *Oklevéltár. II. kötet.* Budapest, 1890.